

Aspectes singulars de l'onomàstica del *Curial e Güelfa*

Albert Turull Rubinat, Esperança Ramírez Sevilla

DOI: 10.2436/15.8040.01.300

Resum

Partint d'un inventari exhaustiu i d'un estudi dels noms propis que apareixen en la novel·la del segle XV *Curial e Güelfa*, una de les obres cabdals de la literatura catalana medieval, comentem alguns dels aspectes més remarcables relacionats amb aquest corpus onomàstic, que inclou bàsicament tres tipus de noms: topònims, antropònims i referències mitològiques.

La tipologia completa dels noms propis del *Curial e Güelfa*, que ja hem pogut establir i presentar en el marc d'un col·loqui internacional dedicat a aquesta obra (Universitat d'Alacant 2008), és la següent:

Topònims:	topònims historicomitològics topònims geogràfics topònims corresponents a països noms de països continguts en títols nobiliaris topònims corresponents a poblacions noms de poblacions continguts en títols nobiliaris
Antropònims:	antropònims simples antropònims compostos sobrenoms noms de personatges històrics antics noms de personatges històrics medievals noms d'escriptors noms de personatges literaris
Referències mitològiques:	noms de divinitats mitològiques noms de personatges mitològics
Altres:	títols d'obres literàries referències a l'onomàstica cristiana

La intenció d'aquesta comunicació, doncs, és posar en relleu aquells elements onomàstics del *Curial e Güelfa* que més poden interessar un públic ampli no necessàriament dedicat a la literatura però sí a l'onomàstica des de totes les seves vessants.

*****

El *Curial e Güelfa*

Com és ben sabut es tracta d'una novel·la cavalleresca i cortesana, en tres llibres, del segle XV i d'autor anònim. Les hipòtesis actualment en discussió plantegen que pugui correspondre a un autor adscrit al català occidental, ja sigui nord-occidental o sobretot valencià, però es tracta d'un punt no resolt encara. Pel que fa a la datació, tot indica que cal situar-se vers mitjan segle XV i, en concret, en el vintenni que va de 1443 a 1462.

L'edició crítica de referència actual és sens dubte la de Ferrando (2007), que representa una actualització i revisió de les edicions filològiques anteriors: Rubió i Lluch (1901), Aramon (1930-1933) i Miquel i Planas (1932). A aquestes edicions se n'hi poden sumar algunes de caràcter divulgatiu, com ara la de Gustà (1979), dins la coneguda col·lecció MOLC, o la de Casals & Soldevila (2002), que presenta una selecció dels episodis amorosos de la novel·la.

Pel que a les traduccions, destaquen quantitativament les espanyoles, que van des de la més antiga de Marquina (1920) fins a la de Butinyà (2005), passant per la de Gimferrer (1982). Hi hagué una traducció a l'anglès per part de Waley (1982) i n'acaba d'aparèixer una altra a

partir de l'esmentada edició de Ferrando (2007), a càrrec de Wheeler (2011), de la mateixa manera que també hi està basada la traducció francesa de Barberà (2007). Pel que fa a les llengües germàniques, hi ha un traducció a l'alemany feta per Schib (2008) i una altra d'anterior al neerlandès a cura de Nijs (1996).

L'onomàstica del *Curial e Güelfa*

D'acord amb l'índex onomàstic complet del *Curial e Güelfa* que vam establir en la ponència presentada al col·loqui internacional sobre la novel·la que tingué lloc l'any 2008, les actes del qual han estat publicades per l'editorial John Benjamins,¹ en aquesta obra apareixen un total de 521 noms propis diferents, sense comptar-hi les variants formals d'un mateix nom. La tipologia bàsica d'aquests noms permet establir-hi tres grans blocs: 126 topònims (24,2%), 189 antropònims (36,3%) i 168 referències mitològiques (32,2%), als quals cal encara sumar uns altres 38 noms propis (7,3%) que no són adscribibles a cap de les categories anteriors.

Entrant en el detall dels subgrups principals que conformen aquests blocs, trobem la següent distribució:

Topònims (126)

Topònims historicomitològics	22
Noms geogràfics	9
Noms de països	19
Noms de països en títols nobiliaris	24
Noms de poblacions (ciutats i viles)	34
Noms de poblacions en títols nobiliaris	18

Antropònims (189)

Antropònims simples	21
Antropònims compostos	51
Sobrenoms	35
Noms de personatges històrics antics	25
Noms de personatges històrics medievals	8
Noms de personatges històrics (escriptors)	30
Noms de personatges literaris	19

Referències mitològiques (168)

Noms de divinitats mitològiques	66
Noms de personatges mitològics	102

Altres noms propis (38)

Títols d'obres literàries	9
Referències cristianes	27
Zoònims	2

Pel que fa als noms més presents a la novel·la, naturalment el que hi apareix amb major freqüència és el del seu protagonista principal, *Curial*, que ho fa en tots i cadascun dels 297 capítols de l'obra. Molt per sota queda el nom de la coprotagonista femenina, *Güelfa*, que apareix en 87 d'aquests capítols (29,3%), si bé, entremig d'ells, se situa ni més ni menys que el teònim *Déu*, present en 118 capítols (39,7%). Per sota d'aquests tres noms propis, i ja a una

¹ <http://benjamins.com/#catalog/books/ivitra.3.39tur/details>

notable distància (percentatges entre el 10 i el 20% del total de capítols) hi ha tres personatges secundaris amb un paper significatiu a l'obra, molt propers als protagonistes, com són *Làquesis* (present en 56 capítols), *Melchior de Pandó* (52) i *Festa* (33), als quals se suma *Fortuna*, la divinitat romana que personifica el concepte de *τιχή* grec, en 31 capítols.

No comentarem, però, tots i cadascun dels noms que apareixen a la novel·la, cosa que ja vam fer en el seu moment, sinó que ens limitarem a apuntar, en els apartats següents, alguns elements destacables d'aquells casos que resulten més singulars per algun motiu.

Topònims singulars

Pel que fa en primer lloc als països, destaca la freqüent aparició del corònim *Aragó*, designant naturalment, no sols el regne estricte d'aquest nom, sinó el conjunt de la Corona medieval que incloïa també Catalunya, València, les Balears i, significativament, en el període històric en què se situa la novel·la, diverses possessions a la península o les illes itàliques. Quant al corònim *Espanya*, apareix a l'obra amb un doble o fins i tot triple sentit: com a equivalent de Castella, com a conjunt de la Península Ibèrica (aleshores encara no un sol regne, com és ben sabut) i dins d'una referència mitològica en què s'esmenta una acció d'Hèrcules que tingué lloc suposadament vers aquesta península. També destaca el nom *Barberia* amb el qual es coneix el conjunt dels territoris nord-africans, on té lloc un dels episodis de la novel·la.

Pel que fa als noms geogràfics, s'escau de comentar que al costat de diverses illes mediterrànies, entre les quals *Hiviça* o *Cerdenya*, trobem un menys conegut *golf de Satalies*, que creiem que correspon al golf que es troba vora la població i regió turca d'Antalya, nom que modernament ha estat adaptat com a *Adalia* per alguna llengua, però que en la tradició catalana era certament *Satalia* o *Satalies*.

Atesa la llengua i cultura en què fou redactat el *Curial e Güelfa*, són nombrosos els topònims catalans que hi apareixen, entre els quals alguns ho fan de forma directa, com ara *Solsona*, *Pinós* o *la Roca* (probablement la Roca del Vallès), mentre que altres es troben inclosos dins de noms de llinatges, com per exemple *Pallars*, *Madiona* (que és Mediona), *Cardona*, *Oluge* (l'actual les Oluges) o *Orcau*. Aquests són casos de referent prou clar, però en canvi d'altres resulten menys evidents. Per exemple, pel que fa a un topònim com *Barges*, se'ns presenta el dubte si es tracta d'una alteració per *Borges* o per *Verges*, si no fins i tot per *Bages*.

Un altre país del qual apareixen molts topònims és Itàlia, cosa lògica tenint en compte que la major part de la trama de la novel·la transcorre en aquest territori. Alguns d'ells corresponen sens dubte a poblacions del nord que tenen relació directa amb el llinatge de Güelfa, com ara *Alva* i *Monferrat*, mentre que altres fan referència a indrets geogràfics, ja siguin contemporanis (el *Far de Mecina* deu ser la punta di Faro, és a dir, el cap que es troba a l'angle nord-oriental de Sicília, a tocar de Messina), o bé històrics o mitològics, com les *boques de Volcam* i *de Mongibell*, noms amb què s'al·ludeix a dos volcans de vers la mateixa illa de Sicília. En altres ocasions, com s'esdevé tot al llarg de l'obra, alguns topònims apareixen en tant que noms de llinatge de determinats personatges, com és el cas de *Venosa*, una població de la Puglia, i *Verona*, cognom d'un original *Salones de Verona*.

No menys freqüents, tanmateix, són els noms de lloc d'adscripció francesa o occitana, si bé en aquest cas la major part ho fan, com acabem de veure en el cas dels italians, en tant que noms de llinatge o també de càrrec eclesiàstic (*arquebisbe de Rens*: més aviat Reims que no pas Rennes). Dos llocs tenen una especial significació dins l'argument cavalleresc de l'obra: *Melú*, on té lloc un crucial torneig, i *el Puig de Nostra Dona* (o també *Nostra Dona del Puig*,

Santa Maria del Puig, ciutat de *Nostra Dona* o simplement *el Puig*), ciutat on se celebra una cort convocada pel rei de França i que correspondria a Le Puy o Lo Puèi a Alvèrnia. Un nom (cognom toponímic) com el de *Jaques d'Agravila* deu correspondre a Egreville o Agreville (al sud del Sena), més que no pas a la vila peitavina d'Aigre, mentre que més aviat deuen ser occitans els de *Parrot de Sant Laydier*, *Violant de la Sparra* o *Remunda de Gout*, que poden correspondre respectivament als llocs de Sant Lisièr (a l'Arieja), Lesparra o L'Esparre (al Medoc) i Gòut (a la Vaclusa), tots ells a la part meridional (occitana) de l'actual estat francès. Semblantment se situen vers aquesta zona els llocs de Saut o Sault-de-Vaocluse (*Saut* a l'obra), Montbrun (*Monbrú*) i Montlaurun (*Monlesú*), en relació als quals apareixen puntualment a la novel·la sengles senyors.

Finalment, i amb una presència quantitativa força menor, hi ha també alguns topònims de tipus anglogermànic, ja siguin sens dubte anglesos com *Claucestre* (Gloucester), o bé més dubtosos però possiblement alemanys (o austríacs), com ara els cognoms dels personatges *Othó de Cribaut* i *Jacob de Cleves*, que podrien correspondre respectivament a Kirchbach (Alps austríacs) i a la ciutat i antic ducat alemany de Kleve, topònim la forma del qual era precisament *Cleves*.

Antropònims singulars

El segon gran bloc de noms propis que es troben en el *Curial e Güelfa* és, al costat dels topònims, el dels antropònims, entre els quals sobresurten, lògicament, els noms dels protagonistes i d'altres personatges destacats al llarg de la novel·la. Tots els estudiosos han posat en relleu, com no podia ser d'altra manera, el caràcter significatiu del nom de la parella coprotagonista, *Curial* i *Güelfa*: si el d'aquesta remet a un dels dos bàndols enfrontats en la Itàlia quatrecentista, els güelfs, el nom del protagonista principal, *Curial*, al·ludeix ja d'entrada al seu caràcter cortès en el doble sentit del terme. Al seu costat destaquen alguns personatges secundaris que tenen un paper rellevant en moments clau de la novel·la, i entre ells sobretot tres: el conseller *Melchior de Pandó* i les donzelles *Festa* i *Làquesis*. El cas de *Festa* és especial en la mesura que dins del mateix text de l'obra es fa explícit el seu reanomenament com a tal (abans es deia *Arta*), de manera que ens trobem davant d'un veritable sobrenom; *Festa*, per cert, sembla que al·ludeix no només al caràcter positiu de la donzella sinó també, en un context històric determinat, al nom amb què eren conegudes pel poble les famoses Vespres Sicilianes. Pel que fa a *Làquesis*, filla menor dels ducs de Baviera, és obvi que el seu nom coincideix no pas per casualitat amb el d'una de les tres Parques de la mitologia grecoromana, cosa que precisament fa palesa en un moment determinat de la novel·la Melchior de Pandó. El prenom d'aquest personatge, sens dubte italià, és força comú, mentre que el cognom sembla correspondre a una forma *Pandone* típicament napolitana.

Seguint amb els antropònims italians, destaquen per la seva singularitat el corsari *Ambrosino de Spíndola* i el probable sobrenom *Boca de Far*, que s'aplica a un cavaller napolità amb qui s'enfronta Curial en un torneig. Un cas a part és el d'*En Pere Bernadó*, ja que, malgrat l'evident catalanització formal amb què apareix a l'obra, fa referència a Pietro Bernardone, pare de Sant Francesc d'Assís, tot remetent a una fórmula emprada per Dante. També especial és el seguit de reis i personatges nobiliaris entroncats amb el tron de Sicília que apareixen al llarg de l'obra amb un clar transsumpte històric i fins i tot ideològic; entre aquests destaca a nivell formal el *Rei Corralí*, nom que ha de correspondre a *Corradino*, diminutiu de *Corrado* i, aquest, equivalent de *Conrad*.

Com en el cas dels topònims, al costat dels italians, hi ha una sèrie notable d'antropònims catalans (i sobretot un d'aragonès, *Aznar d'Atrossillo*), com ara *Honorada* (mare de Curial,

de nom no menys significatiu que el d'aquest), el solsoní *Jacme Perpunter* o els *senyors de Vergues* i *de Sant Jordi*. En aquests darrers casos, es tracta de sengles noms d'armes, relacionats directament amb l'emblema heràldic que llueixen en el seu escut.

Un altre apartat és també el dels noms francesos i occitans, entre els quals destaquen cinc sobrenoms: els dels heralds *Bon Panser* i *Bonté* i els dels cavaller *Breus Sens Pietat*, *Sanglier de Vilahir* i *mossèn Bociquaut*, cas aquest darrer que correspon de forma explícita al cavaller Johan le Mengre, documentat històricament. Cal parar esment en el fet que aquests sobrenoms al·ludeixen a la qualitat principal del personatge en qüestió; per exemple, el *Sanglier* (també sota de la forma de *Senglar*, *Senglier*, entre d'altres) és un cavaller especialment ferotge, si més no abans de la seva conversió religiosa en franciscà (consta que el seu nom propi era *Vachier de Vilahir* i que era d'origen bretó).

Finalment, cal comentar encara un petit però significatiu grup d'antropònims relacionats amb el món musulmà, ben present en alguns episodis de la novel·la. Només un d'ells és turc, el capità *Critxí* (que rep també el sobrenom d'*Hèrcules lo Fort* i que sembla correspondre a un personatge històric de l'època), mentre que els altres pertanyen al regne de Tunís: *Càmar*, *Audal-là*, *Fàraig Audilbar*, *Fàtima* i *Junes*. Tots ells corresponen prou clarament a noms personals àrabs, com ara *Abdallah* i *Yunus* o els femenins *Càmar* i *Fàtima*, i pel que fa a l'únic nom compost, *Fàraig Audilbar*, val a dir que el seu cognom, adaptació d'*Abdalbar*, presenta un cert paral·lelisme amb l'esmentat *Abdallah*.

Referències mitològiques

L'últim gran bloc de noms propis que apareixen al *Curial e Güelfa* el constitueixen de manera molt significativa diferents tipus de referències al món de la mitologia grecoromana.

Algunes d'aquestes referències se centren en topònims de caràcter al·lusiu, com ara el personatge d'*Europa*, qui, com és ben sabut i es diu explícitament a l'obra, donà nom al continent, el *riu de Lethe*, les aigües del qual provocaven l'amnèsia de qui en begués, i *Partènope*, que resulta ser el nom alternatiu de caràcter mitològic per a la ciutat de Nàpols i que correspon a una sirena epònima.

En altres casos les formes de noms propis mitològics que apareixen a la novel·la presenten unes determinades confusions gràfiques, les quals en alguna ocasió poden ser fruit d'una falsa interpretació del seu nom, induïda per la proximitat formal o semàntica amb un altre terme. És el cas de les divinitats *Cèlio* i *Obsrea* que responen respectivament a les formes *Caelus*, traducció llatina de l'apel·latiu d'Urà, i *Ops Rea*, que és la suma de dues divinitats agràries de característiques similars, l'una romana (Ops) i l'altra grega (Rea), que la tradició va fer equivalents. Més senzilla encara és l'explicació de la confusió produïda quan s'esmenta *Filomena* com a mare d'*Ítim* (que correspon a Itis): en realitat ha de tractar-se de *Filomela*, un nom també grec però amb un significat diferent i més escaient al paper que juga en l'episodi mitològic a què al·ludeix la novel·la. No gaire diferent és la confusió que duu a anomenar *Giron* l'endeví Quiró i, doncs, *Girona* la seva filla. Més complex, en canvi, és el cas d'*Europa*, *Aurora* i *Minos*, ja que ens trobem amb dues línies de personatges que s'entrecruen: la ja esmentada Europa i la divinitat anomenada Aurora, noms que poden portar a la confusió per la seva semblança, igual que poden fer-ho els de *Minos* i *Mèmnon*, que són fills respectivament d'una i altra però que al *Curial e Güelfa* apareixen sota una mateixa forma *Minos*.

Per una altra banda, és destacable el fet que apareguin en aquesta novel·la almenys tres sèries completes de divinitats mitològiques amb característiques paral·leles com és el seu caràcter

femení i grupal i les seves connotacions negatives: les Parques, les Harpies i les Eumènides o Erínies. Aquestes darreres apareixen tant amb un nom com amb l'altre (sota la variant *Erines*) i també són anomenades individualment: *Alecto*, *Megera* i *Thesífone*. La sèrie de les *Arpies* apareix d'una manera prou semblant a l'anterior: són *Accípito* (que correspon a *Ocípete* o *Ocipite*), *Ael·lo* i *Celeno*. Pel que fa a les Parques, apareixen d'una manera més singular, ja que Àtropsos (sota la forma *Àtropsos*: confusió evident per interferència amb el nom comú grec *ánthropos*) és l'única que apareix com a divinitat mitològica, mentre que les altres ho fan en tant que noms de personatges de la trama de la novel·la, concretament les germanes *Cloto* i *Làquesis*, aquesta ja comentada anteriorment.

Mereixen un esment a part els casos de determinades divinitats mitològiques que reben diferents noms, com ara *Júpiter*, que, a banda de ser anomenat *Jovis*, forma ben coneguda, apareix també com a *Amon* (és a dir, Ammó), essent aquest el seu equivalent egipci. Més explícit dins del text de la novel·la és el cas de Venus, deessa que és anomenada amb múltiples noms: *Ciprinya*, *Cipriana* o *reyna de Xipre* perquè és nascuda en aquesta illa, *Citèrea* per causes similars relacionades amb el mont Citeró, *Diana* en tant que nom de l'estel corresponent, *Dione* potser per confusió amb el nom de la seva mare, *Èsperus*, *Jubar*, *Lucífer* i *Froncosa*. En el cas d'aquests darrers quatre noms fins i tot se'ns n'ofereixen, entre els capítols 16 i 17 del tercer llibre, sengles justificacions vinculades amb determinats atributs d'aquesta divinitat; els tres primers estan relacionats amb el caràcter lluminós de l'estel: “e com ve lo vespre e apareix en ponent ha nom *Èsperus*, per rahó com se pon en lo regne de Spèria”, “en grech *Jubar*, que en latí vol dir *llum*, e hach nom axí per lo clar llum de sos raigs” i “com apareix en l'alba ha nom *Lucífer*”; mentre que en el darrer cas trobem que “és apellada *Froncosa*, a *frondos*, grech, que en latí vol dir *spuma*”, explicació que està relacionada amb el naixement d'aquesta divinitat a partir de la castració del seu pare Urà i de l'escuma que aquest fet provocà dins del mar.

Bibliografia

Edicions i traduccions del *Curial e Güelfa*

1901. *Curial y Güelfa, novel·la catalana del quinzen segle*. Rubió i Lluch, Antoni (ed.). Barcelona: Real Academia de Buenas Letras.
1920. *Curial y Güelfa*. Marquina, Rafael (trad. espanyola). Barcelona/Madrid: Calpe.
- 1930-1933. *Curial e Güelfa*. Aramon, Ramon (ed.). Barcelona: Barcino (3 vols.).
1932. *Curial e Güelfa*. Miquel i Planas, Ramon (ed.). Barcelona: Biblioteca Catalana.
1979. *Curial e Güelfa*. Gustà, Marina (ed.). Barcelona: Edicions 62.
1982. *Curial y Güelfa*. Gimferrer, Pere (trad. espanyola). Madrid: Alfaguara.
1982. *Curial and Guelfa*. Waley, Pamela (trad. anglesa). Londres: George Allen & Unwin.
1996. *Curial e Güelfa*. Nijs, Bob de (trad. neerlandesa). Amsterdam: Bert Bakker.
2002. *Curial e Güelfa. Selecció d'episodis amorosos*. Casals, Glòria & Soldevila, Llorenç (eds.). Barcelona: Edicions 62.
2005. *Curial y Güelfa*. Butinyà, Júlia (trad. espanyola). Versió electrònica a <http://www.ivitra.ua.es>
2007. *Curial e Guelfe*. Barberà, Jean-Marie (trad. francesa). Tolosa: Anacharsis.
2007. *Curial e Güelfa*. Ferrando, Antoni (ed.). Tolosa: Anacharsis.
2008. *Curial und Guelfa*. Schib Torra, Gret (trad. alemanya). Münster: LIT Verlag.
2011. *Curial and Guelfa*. Wheeler, Max W. (trad. anglesa). Amsterdam: John Benjamins.

Altres referències bibliogràfiques sobre onomàstica o mitologia clàssica es troben a l'edició de la nostra ponència "Tipologia dels noms propis en el *Curial e Güelfa*", presentada l'any 2008 en el marc del Col·loqui Internacional *Curial e Güelfa*.

<http://benjamins.com/#catalog/books/ivitra.3.39tur/details>

Albert Turull Rubinat

Universitat de Lleida

turull@filcat.udl.cat

Esperança Ramírez Sevilla

Universitat Autònoma de Barcelona

esperanza.ramirez@uab.cat